Ženská otázka v středověku.

Karel Bücher, proslulý národohospodář německý, vydal právě druhé vydání své přednášky, kterou konal v únoru 1882 v Mnichově o ženské otázce v středověku; vydání doplněné podstatně jen úvahami, které se mu vnucovaly výsledkem sčítání obyvatelstva dle povolání v Německu 1907.

Druhé vydání vědecké monografie je zjevem neobvyklým, svědčí i u knihy Bücherovy o značném zájmu, s jakým se potkala, i o tom, že dosud nepozbyla ani hodnoty vnitřní ani zajímavosti. A poněvadž poměry v Německu byly a jsou do valné míry podobny našim, nebude snad ani pro nás neprospěšno obeznámiti se s Bücherovými vývody i ohledně ženské otázky středověké.

*

»Otázka ženská« pokládá se za časovou otázku tak význačně moderního rázu, že by se a priori mohlo zdáti pochybným užívati tohoto výrazu i o jevech minulosti. Mluvíme-li však všude tam o »otázkách«, kde skutečné poměry zříme v nápadném nepoměru k tomu, čeho žádají rozum a spravedlnost, není snad pochyby, že lze mluviti též o »otázkách«, kdekoli v minulosti odkrýváme takovéto rozpory mezi tím, co bylo, a co by bylo býti mělo. Kdežto však na př. Conrad za »sociální otázku« prohlašuje problém položený vědě i státní správě, vyvolaný stavem společenským, v němž je nepoměr mezi oprávněnými nároky celé některé třídy společenské s jedné a mezi prostředky úkoje jí dosažitelnými a jejím společenským postavením s druhé strany, avšak jen pokud tento nepoměr vedl k těžce pociťované protivě této třídy naproti ostatním třídám a správě státní, takže tedy protiva tato musí býti od dotčené třídy jasně seznána a hluboce pociťována a činěné nároky musí býti do jisté míry uznány za oprávněné, Bücher nepřímo polemisuje s podobnými názory a pokládá za zcela postačitelné, lze-li prokázati onen rozpor nebo seznávati pokusy a zařízení, aby byl odstraněn. I moderní ženská otázka nepopíratelně existovala prý dávno před dobou, kdy počato bylo jednati o ní v populárních přednáškách, na ženských sjezdech a v estetických čajových společnostech.

Mluví-li tedy B. v tomto smyslu rozporu mezi tím, co bylo, a co by bylo mělo býti, o ženské otázce v středověku, je dalek sdíleti stanovisko těch, kteří veškeré dnešní právní, sociální a politické postavení ženy shledávají jako příčící se požadavkům rozumu a spravedlnosti — s toho hlediska bylo si jistě v středověku daleko, daleko více přáti nežli nyní — nýbrž obmezuje se na užší část ženské otázky, »ženskou otázku výdělkovou«, která má však vždy ovšem opět dvojí stránku: ochrany — vzhledem k četným dělnicím průmyslovým — a rozšíření výdělkových oborů ženiných — vzhledem k těm ženským členům třídy vzdě-

lané, kteří z jakéhokoli důvodu hledají upotřebení v hospodářství »mimo vlastní přirozenou sféru svého pohlaví«.

K o ř e n e m výdělkové otázky ženské je však vždy, že značná část žen nenalézá nyní v rodině žádoucí příležitosti k zaopatření. To zakládá se opět především v statistickém nepoměru mezi počtem žen a mužů sňatku schopných.

V obyvatelstvu celého světa jsou arci obě pohlaví přibližně stejně zastoupena. Rodí se sice více chlapců nežli děvčat (na 100 děvčat se rodí průměrně 104—106 chlapců), ale větší úmrtnost chlapců již v dětských letech, pak zpravidla namáhavější a nebezpečnější zaměstnání mužů (námořnictví, rybářství, hornictví, vojenská služba, nezdravé či nebezpečné obory průmyslové) i konečně stěhovalecký ruch, jehož se více účastní pohlaví mužské, zjednávají v zemích s t a r é kultury číselnou převahu pohlaví ženskému, kdežto v zemích s větším porobením ženy nebo se silným přistěhovalectvím shledáváme číselnou převahu mužů. Podobně účinkuje i vnitřní stěhování na rozdělení pohlaví mezi krajinami s rozdílným rázem hospodářským (zejm. mezi městem a venkovem, v Čechách hornické okresy).

Tato číselná převaha žen v našich zemích, dále právní a dobrovolné (druhdy v hospodářských poměrech založené) celibáty mužů a zúžení výrobní působnosti ženiny v domácnosti vytlačují valnou část žen z rodinného (domácnostního) okruhu činnosti a nutí je hledati nové působiště v oboru hospodářství výdělkového.

Z téže příčiny, jako moderní výdělková otázka ženská, vznikla i ženská otázka středověká; ovšem ne celého středověku a všech tříd obyvatelstva, nýbrž od polou 13. do konce 15. století. Statistická vyšetřování ukázala alespoň pro tři nejznamenitější města německá — Norimberk, Bazilej, Frankfurt n. M. — tak značný přebytek dospělého obyvatelstva ženského nad mužským, že nutně budí se domněnka, že v městském živobytí obou posledních století středověku ženská otázka vystupovala daleko ostřeji a palčivěji nežli dnes. V Norimberce 1449 připadalo na 1000 dospělých mužů 1168 žen, se služebnými 1207 ženských osob, ve Frankfurtě n. M. r. 1385 na 1000 mužů nejméně 1100 žen. Příčinou byly tehdy stálé rozbroje a války občanské a nebezpečné obchodní cesty, zjištěná větší úmrtnost mužů v dobách epidemií a nemírnost mužů v požitcích, dle všeho i namáhavá práce mužů v úzkých a nezdravých místnostech a nesnadný zápas životní při stálých změnách dobrých a špatných let, vysokých a nízkých cen potravin, nadbytku a nedostatku.

K tomuto číselnému nepoměru přistupovaly již tehdy překážky právní: celibát duchovenstva — ve Frankfurtě 14. a 15. stol. na 8—10.000 obyv. 200—250 osob, v Norimberce 1449 plných 446 osob — a cechovní zřízení (zákaz ženitby tovaryšů, uzavírání cechů).

Co se nyní v středověku dělo s oněmi četnými ženami, které se nemohly provdati? Především dlužno pamatovati, že tehdy

v domácnostech došel upotřebení daleko větší počet žen nežli dnes (předení a bílení, pečení chleba, vaření piva atd.) a že tedy osiřelá děvčata a vdovy nalézaly často útulek a zaměstnání v rodinách blízkých či vzdálených příbuzných — úvazky rodové byly tehdy vůbec mnohem silnější nežli dnes. Pokud však ženy neměly takovéto opory, bylo s nimi v městech dle všeho velmi zle; na venku byla ženská práce v hospodářství asi vždycky vítána.

Obyčejně se má za to, že byla v městech žena od výdělkové práce v cechovních živnostech skoro úplně vyloučena. Vskutku bylo cechovnictví samostatnému se uplatnění žen v živnostech nepříznivo. Cechy byly nejenom živnostenské spolky, nýbrž i pododdělení obce s úkoly právními, politickými, vojenskými a správními. Právo ku provozování živnosti zahrnovalo v sobě závazek k službě branné a j. výkonům, ke kterým ženy přibírány býti nemohly. Bylo namítáno mravní nebezpečí společného styku v dílně, nemožnost vandru u žen a pod. Přes to však shledáváme po celý středověk ženy jakožto činné v živnostech, i v řadě povolání, z nichž jsou dnes fakticky vyloučeny. Nehledíce k tomu, že vdova po mistrovi směla řemeslo mužovo dále provozovati, ani že řemeslníkovi pomáhaly v obchodě i ženy, dcery a služky — byly ženy a dívky četně v živnostech zaměstnány i jako námezdné dělnice i jako samostatné mistrové. Byla-li živnost cechovní, ženy mohly tu a tam příslušeti k cechům týmž právem jako muži; pakli nebyla cechovní, nebyly ženy vůbec obmezením podrobeny; byly i cechovně upravené živnosti, které sestávaly výlučně z žen.

Ovšem jde tu především o obory, v kterých ženy od pradávna byly činny, zejm. celý obor textilní. Tkalcovství bylo sice od 12. stol. zvláštní živností v rukou mužů; avšak přípravné činnosti, česání vlny, předení, navíjení, byly skoro všude dlouho ještě v rukou žen. Býval tudy četný pracovní personál ženský v tkalcovství vlny, většinou odvislý jako nynější dělnice tovární a domácké, ale i tkalcové jako samostatné členky cechu. V plátenictví je samostatná činnost žen tím nepochybnější, jelikož ve veliké části venkova ženy tkaly plátno až do stol. 19. Pletení a praní závojů bývalo zcela v rukou žen, podobně i pletení šňůr a prýmků. V oděvnictví zhotovovaly sice ženy v starších dobách šatstvo pro sebe i pro muže, ale když vzniklo krejčovství, zabrali mužští krejčí i šatstvo ženské a celé »bílé šití«, ale ženy a dcery spolupomáhaly zde daleko větší měrou nežli v jiných řemeslech a na mnohých místech mohly ženy jako samostatné mistrové do cechu.

I v jiných řemeslech byly v středověku ženy jako živnostnice či pomocné síly činny: v kožešnictví, pekařství, pasířství, řemenářství, koželužství, postřihačství a v j., svojí povahou ženským rukám přístupných, takže v celku říci lze, že v středověku ženy nebyly vyloučeny ze žádného řemesla, na které síly jejich stačily, a směly se jim řádně učiti a je jako pomocnice i dokonce jako mistrové provozovati.

*

Záhy pozorujeme však tendenci ženskou práci vždy více zatlačovati. Tendence tato se obrací nejprve proti vdovám mistrovským, potom proti spolupracování služebných a ženských členů rodiny, konečně proti samostatné činnosti žen v cešich. Tovaryšské svazy počínají se zpěčovati pracovati vedle ženských dělnic, mistři si stěžují na zkracování výdělku. V 16. stol. čelí těmto úzkoprsým snahám ještě správa veřejná, avšak v 17. stol. ochabuje v tom úplně a do 18. stol. udržuje se ženská práce v řemeslech jen v případech ojedinělých.

V živnostech necechovních ženská práce nepodléhala asi nikdy obmezením, leda že při usedlém obchodě, dnes tolika ženám samostatnost a živobytí poskytujícím, místní policie zakročovala asi na neprospěch žen. Za to zastoupeny byly ženy hojněji při obchodě podomním.

Všechna tato zaměstnání nedostačovala však zaměstnati veškeré ženy, mužské ochrany postrádající. Mladším poskytovala zde ještě chleba služba čelední, která vyžadovala v středověku poměrně více sil nežli dnes, ovšem za mzdu, která byla, jako u pomocnic v řemeslech, nanejvýše nízká. Přečetné ženy byly nuceny hledati útočiště jinak.

Nejbližším útulkem býval klášter; je opravdu nápadno, jak velice v druhé polovici stol. 13. a 14. všude přibývalo ženských klášterů, jež se tehdy odevzdávaly skoro vesměs v klientelu nových řádů žebráckých. Byly-li starší kláštery zaopatřovnami pro dcery chudší šlechty, novější kláštery poskytovaly útulek přebytečným ženám vyššího měšťanstva, ovšem za přiměřené vstupné. Zaměstnáním klášternic bývalo i šití, tkaní, pletení šňůrek, zde onde i spisování knih, zejm. prosluly však vyšívačské školy klášterní. Ku prodeji svých výrobků mívaly kláštery v městech zvláštní prodejny, na jichž konkurenci městští řemeslníci a obchodníci žehrávali.

Kláštery mohly však pojmouti jen malou část ženského přebytku. O ostatní musilo býti postaráno jinak, a je ctí našich předků, že dovedli pro tento účel nalézti a provésti dle časových poměrů prostředky výborné. Prostředky tyto byly rozdílné dle toho, byly-li ženy rodinného svazku zbavené majetné či chudé.

Majetné osamělé panny a vdovy zakupovaly si v 14. a 15. stol. doživotní renty, podobně jako druhdy v klášterech, nyní od měst, která ve finančních tísních často si pomáhala tím, že přespolním osobám spolu s měšťanským právem prodávala i doživotní rentu, plníce tím spolu úkoly moderní pojišťovny životní. Jiné zámožné spojovaly se po 3—4 k vedení společné domácnosti, někde nabývala taková dobrovolná sdružení i zvláštní pevné organisace.

Mnohem tvrdší byl osud nezaopatřených žen chudých. Byly arci četné nadace a odkazy, rozdílení potravin, dříví a šatstva; ani žebrota nebývala v středověku hanbou, dávání almužny pokládáno za náboženskou povinnost. To vše však nebylo pomocí trvalou ani vydatnou.

Tu je právě pozoruhodno a výrazným dokladem rozšířené tísně žen, že od polou 13. stol. všude byly zřizovány četné ústavy, od bohatších laiků zakládané a výhradně k zaopatření chudších osamělých žen určené, t. zv. domy boží nebo domy bekyň, většinou z let 1250—1350. V městech dolnorýnských a belgických bývaly celé dvory bekyň, t. j. zdí ohrazené prostory s větším počtem budov hospodářských a obytných pro větší počet sester. Pro tyto domy určovali zakladatelé zvláštní stanovy a řády domácí. Kde nedostačovaly důchody základního jmění, přivydělávaly si bezdětné vdovy, staré služebné, dcery z řemeslnických rodin a j. chudá děvčata v nich útulku došlá pletením a šitím, předením a tkaním, jinak bývalo jejich úkolem ošetřování nemocných, výchova nalezenců, vyučování chudých dětí a pod. Přes snažení církve jednati s těmito ústavy jako s řády duchovními byla to zařízení světská, vliv duchovenstva vztahoval se jen na stránku náboženssko-mravní.

V 15. stol. tyto domy zahálkou a bohatstvím upadly v nešvary. Reformace je odklidila, dílem proměnila v nemocnice, školy a pod., dílem vrátila účelům obyčejným.

Veliký počet osamělých žen v středověku vedl však i ke zjevům daleko povážlivějším a k nepříznivým účinkům na poměr obou pohlaví. Bücher zde velmi krásně, třeba stručně mluví o manželských, rodinných a společenských poměrech středověkých, o ustavičném potácení se mezi šíleným požitkářstvím a kajícím odříkáním, o taneční horečce a bičování, o náhlých změnách mody, o běžných ženkách a prostituci u dvorů, koncilů a vojsk, před branami města, v uzavřených »veřejných domech«, v městech, o záchranných ústavech a domech kajícnic pro přijímání děvčat padlých.

I středověk měl tedy svoji ženskou otázku, a tato otázka »byla daleko obtížnější; zahrnovala daleko širší vrstvy obyvatelstva nežli to, co se dnes obyčejně tímto heslem rozumí. Jak neznačné, jak nepatrné musí nám vedle té hromadné bídy mezi ženami středověku připadati bolesti, jimž chce spásu přinésti moderní hnutí ženské.«

A přece srovnáváme-li naše poměry s poměry středověkými, sotva máme proč se povyšovati. Je snad bytí našich továrních dělnic a obchodních pomocnic příjemnější nežli los mistrovských žen a dcer, které pomáhaly svým mužům a otcům v živnosti, máme snad ústavy, jež by se co do ryzosti cílů daly srovnati s nadacemi bekyň a domy kajícnic?

Ovšem středověk svojí ženské otázky nerozluštil, ale absolutní řešení pro sociální otázky hledá se jen v Utopii, a ústavy, které středověk vytvořil, hověly po staletí časové potřebě. Reformace, 16. stol. odstranila znešvařené zaopatřovací ústavy ženské týmž právem jako nevěstince, ale postupovala revolučně, ne reformně nevytvořivši prozatím nic na místě toho, co zbořila, nic kromě ideálu ženy jako matky a hospodyně, znovuposvěcení manželství.

KNIHOVNA
MINISTERSTVA SOC. PÉČE

V měšťanstvu, zdola, nikoli shora, upevněno postavení ženy v rodině, a ono zdánlivě tak úzkoprsé vylučování ženy z výdělkového života bylo spolupomůckou k tomuto cíli.

Celým dějinným vývojem jde mocný rys k tomu směřující, osvoboditi ženy víc a více od těžké ničící námahy výdělku a přesunouti ji na silnější bedra mužova, přikázati muži tvořivou, vydělávající práci výroby statků a ženě spravovací a udržovací činnost v domácnosti, muži odvážný zápas o bytí, ženě příjemné vypravení života. Tento vývoj v posledním století doznal obratu průmyslovou velkovýrobou s její hromadnou prací ženskou, která pak od továren zasáhla vždy více i obchod a přechází již mocně i na jiná povolání. Tato práce činí ženu více méně nezávislou na výdělku mužově; nečiní ji však ekonomicky samostatnou, jako druhdy v středověku, nýbrž podmiňuje zpravidla závislost na nějakém podnikateli. Její následky se již jasně ukazují: »znehodnocení ženského pohlaví, ztížené založení rodiny mužem s levnou prací ženskou soutěžícím, rozpuštění rodinných svazků, zakrnění a zdivočení dospívající mládeže. V mnohých domácnostech dělnických opuštěna rodina na manželství a otcovské moci spočívající a na její místo vstoupil útvar na všelijakých smluvních poměrech se zakládající.«

Moderní výdělková otázka ženská staví nás před »zoufalý dvojproblem«: máme-liž rozšířiti soustavu »levných rukou« na vždy další obory a i v nich vždy více zevšeobecňovati ztížené zakládání rodiny a rozklad společnosti v její atomy, ustupování manželství jako trvalého společenství životního dočasným spojením všeliké libovůli v šanc vydaným — či nemáme-li spíše ze všech sil se snažiti, »aby všem třídám obyvatelstva byl zajištěn mír a útulnost domácího krbu, aby byl sesílen smysl rodinný a ženě zachován onen obvod, v němž se nejšťastnější cítí a v němž vytváří hodnoty, které jsou pro národ drahocennější nežli sebe větší stupňování výroby »levnýma rukama«?« Neměly by ženy samy tento svůj nejvlastnější obvod všemi jim pohotově jsoucími prostředky udržeti?

Moderní hnutí ženské a jeho přátelé rozhodli se pro alternativu první: chtějí úplnou sociální a právní rovnost a na podkladě samostatného vydělávání muže i ženy novou úpravu vztahů pohlavních. Bücher jim dává toto na uváženou: Při sčítání obyvatelstva dle povolání v Německu dne 12. června 1907 bylo napočteno $9^1/_2$ mil. žen výdělkově činných čili třetina všech osob výdělkově činných vůbec a polovice žen ve věku 15—70 let. Od r. 1895 do 1907 stoupl počet výdělkově činných mužů o 20%, žen o 44% (absolutně skoro o 3 miliony žens. osob), současně stoupl počet obyvatelstva o 19% a přes rostoucí blahobyt klesl počet ženských služebných o 5%. Z oněch $9^1/_2$ mil. žen v povolání činných bylo přes 8 milionů v postavení odvislém a právě v této formě výdělkové závislosti provádí se vnikání žen ve výrobě i v obchodě, v osobních službách i v povoláních liberálních. Za »eman-

cipací ženy od muže«, číhá nový, daleko obtížnější problém: emancipace od ekonomické a sociální závislosti, jíž žena v životě výdělkovém vždy více propadá a s každým novým oborem výdělkovým, jehož dobude, propadati musí. Pokračování nejnovějšího vývoje ohrožuje nás stavem, při kterém obě pohlaví stejnoměrně zapřažena jsou v jho podnikání a jehož důsledky a konce jsou: převrat dosavadního poměru obou pohlaví v hospodářství — vydělávající ženy, hospodařící mužové, pokud by se i sama domácnost nestala ve svých nejdůležitějších součástech předmětem kapitalistického podnikání — opětné obtížení ženy břemenem produkce, které s ní dvoutisíciletým vývojem bylo sňato, návrat k barbarství, rozklad řádu rodinného, jak se byl od reformace vytvářil, rozklad domácnosti, v níž vládla žena, a včlenění její ve výdělkový řád, v němž může nalézti místo jen jako článek služebný ...

Potud Bücher. Vývody též o moderní ženské otázce zajímavé, třeba že v stručnosti, s jakou Bücher zabrousil i v tento problém, nikterak nevyčerpávají plně ani příčin moderní ženské otázky, ani jejích důsledků, a třeba že by — myslíme — při hlubším a širším pojetí jejím musily i u Büchera dopadnouti v podstatě jinak.

Hospodářský vývoj Srbska.

Čeněk Slepánek.

(Dokončení.)

Od konce r. 1905 nalézá se Srbsko v rozbroji se svým nejvýznamnějším obchodním přítelem Rakousko-Uherskem, s nímž do té doby bylo svázáno nejen dvěma obchodními smlouvami, nýbrž i tajnou konvencí vojensky-politického rázu a dynastickým »přátelstvím« s Obrenoviči. Jediný pohled na statistiku zahraničního obchodu Srbska přesvědčí o tom, že tato roztržka nemohla zůstati bez hlubokých důsledků pro další hospodářský vývoj Srbska. Tato statistika totiž uvádí následující data o vzájemném obchodním poměru mezi Srbskem a rakousko-uherskou monarchií:*)

	Vývoz	Podíl Rak.-Uher.	Dovoz	Podíl Rak.-Uh.
1879—1883	38,957.350	30,556.055	45,800.989	41,345.834
1884—1888	38,670.365	33,415.633	44,955.429	32,025.655
1889—1893	46,508.887	40,670.387	38,687.224	23,465.333
1894—1898	51,146.227	45,405.046	36,596.899	20,970.639
1899—1903	66,008.612	55,162.401	49,469.454	27,302.704
1904	62,156.066	55,351.227	60,926.406	36,583.709
1905	71,996.274	64,712.406	55,600.644	33,375.501.

A tyto dva státy, tak úzce souvisící hospodářským životem po několik desítiletí, najednou si vypovědí celní válku! Velký stát,

*) »Statistika spoljašne trgovine za god 1907.«